

ISTORIE

Matthew White este bibliotecar la Tribunalul Federal din Richmond, Virginia. Pasionat de istorie, a creat în 1998 site-ul „Historical Atlas of the Twentieth Century“, pe care a postat o serie de date comparative despre istoria secolului XX, multe dintre ele prezentate prin intermediul unor hărți interactive. Statisticile sale despre războaie și atrocități au avut succes în rândul publicului larg și au fost preluate și citate de istorici. În anii următori, Matthew White s-a cufundat într-o minuțioasă muncă de cercetare, materializată prin lucrarea de față. Cartea a apărut în 2011 într-o ediție americană (*The Great Big Book of Horrible Things: The Definitive Chronicle of History's 100 Worst Atrocities*) și una britanică (*Atrocitology: Humanity's 100 Deadliest Achievements*). Volumul a fost tradus în italiană, spaniolă, portugheză și japoneză.

MATTHEW WHITE

**MAREA CARTE
A INUMANITĂȚII**

O ISTORIE A ORORILOR ÎN

100

DE EPISOADE

Traducere din engleză de
Dana-Ligia Ilin

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Dan Flonta
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Andreea Niță
DTP: Iuliana Constantinescu, Carmen Petrescu

Tipărit la Artprint

*The Great Big Book of Horrible Things:
The Definitive Chronicle of History's
100 Worst Atrocities*
Copyright © 2012 by Matthew White
All rights reserved.

© HUMANITAS, 2015, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
White, Matthew
Marea carte a inumanității: o istorie a ororilor în 100 de episoade /
Matthew White; trad.: Dana-Ligia Ilin. – București: Humanitas, 2015
Bibliogr.
Index
ISBN 978-973-50-5079-5
I. Ilin, Dana-Ligia (trad.)
94(100)

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

*Mamei mele, care mi-a dăruit simțul umorului,
tatălui meu, care mi-a dăruit simțul dreptății.*

Cuprins

<i>Lista hărților</i>	9	<i>Masacrele religioase</i>	146
<i>Cuvânt înainte</i>	11	Răscoala lui Fang La	153
<i>Introducere</i>	13	Genghis-han	155
Al doilea război medic	23	Cruciada împotriva albigenzilor	170
Alexandru Macedon	26	Invazia lui Hulagu	174
Perioada Statelor Combatante	28	Războiul de 100 de Ani	176
Primul război punic	34	Prăbușirea dinastiei Yuan	185
Qin Shi Huang Di	36	Războiul dintre Bahmani și Vijayanagara	190
Al doilea război punic	40	Timur	193
Luptele de gladiatori	44	Cucerirea Vietnamului de către chinezi	203
Răscoalele sclavilor din Roma antică	50	Sacrificiile umane aztece	205
Războiul aliaților italici	55	Negoțul cu sclavi peste Atlantic	211
Al treilea război mitridatic	57	Cucerirea Americilor	225
Războaiele galice	60	<i>Genocidul</i>	245
<i>Despre lipsa de pricepere la cifre a celor din vechime</i>	65	Războaiele dintre Birmania și Siam	252
Dinastia Xin	68	Războaiele religioase din Franța	255
Războaiele dintre romani și iudei	77	Războiul ruso-tătar	264
Perioada celor Trei Regate	81	Timpurile Tulburi	265
Prăbușirea Imperiului Roman de Apus	88	Războiul de Treizeci de Ani	275
Iustinian	106	Prăbușirea dinastiei Ming	284
Războaiele Goguryeo-Sui	111	Invadarea Irlandei de către Cromwell	294
Negoțul cu sclavi din Orientul Mijlociu	113	Aurangzeb	296
Rebeliunea lui An Lushan	123	Războiul dintre Imperiul Otoman și Liga Sfântă	301
Prăbușirea civilizației Maya	131	Petru cel Mare	306
Cruciadele	135	Războiul Nordului	312
		Războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei	314

Războiul pentru succesiunea la tronul Austriei	318	Mao Zedong	536
Războiul sino-țugar	320	Războiul din Coreea	548
Războiul de Șapte Ani	322	Coreea de Nord	557
Războaiele napoleoniene	326	<i>Epoca neagră a comunismului</i>	565
<i>Cuceritorii lumii</i>	341	Războiul de independență algerian	570
Răscoala sclavilor haitieni	343	Războaiele din Sudan	574
Războiul de independență mexican	346	Războiul din Vietnam	578
Chaka	349	<i>Războiul Rece</i>	590
Cucerirea Algeriei de către francezi	355	Campania de epurare din Indonezia	593
Răscoala taipinilor	358	Războiul din Biafra	596
Războiul Crimeii	369	Genocidul din Bengal	600
Revolta Panthay	372	Idi Amin	603
Războiul de Secesiune	374	Mengistu Haile	606
Revolta chinezilor hui	377	Vietnamul postbelic	611
Războiul Triplei Alianțe	380	Kampuchia Democrată	613
Războiul franco-prusac	383	Războiul civil din Mozambic	619
Perioadele de foamete din India britanică	386	Războiul civil din Angola	621
Războiul ruso-turc	395	Războiul de gherilă din Uganda	623
Răscoala mahdistă	399	<i>Africa postcolonială</i>	625
Statul Liber Congo	406	Războiul sovieto-afgan	628
Răscoala antspaniolă din Cuba	416	Saddam Hussein	633
<i>Modul de luptă occidental</i>	419	Războiul dintre Iran și Irak	636
Revoluția Mexicană	423	Sancțiunile împotriva Irakului	638
Primul Război Mondial	429	Haosul din Somalia	641
Războiul civil rus	447	Genocidul din Rwanda	643
Războiul greco-turc	460	Al doilea război din Congo	648
Războiul civil chinez	463	<i>Clasament: Cele mai mari</i> 100 de masacre	655
I.V. Stalin	476	Ce am descoperit: Analiza	658
<i>Tirani smintiți</i>	490	Ce am descoperit: Cifrele brute	673
Războiul italo-etioopian	493	<i>Anexa 1: Competiția pentru</i> primele 100 de locuri	683
Războiul civil spaniol	495	<i>Anexa 2: Hemocataclismul</i>	692
Cel de-al Doilea Război Mondial.	498	<i>Mulțumiri</i>	697
Expulzarea germanilor din Europa de Est	526	<i>Note</i>	699
Războiul din Indochina franceză	530	<i>Bibliografie selectivă</i>	763
Împărțirea Indiei	533	<i>Indice</i>	781

Lista hărților

Republica Romană și provinciile ei, cca 133 î.Hr	42
China în timpul dinastiei Ming, 1368–1644	189
Europa, cca 1675	304
China în timpul dinastiei Qing, 1850–1873	361
Lumea comunistă, cca 1955	562
Africa în istoria recentă, anii 1960–2000	618

Cuvânt înainte

Istoria tradițională se ocupă de suverani și de oștiri, nu de oamenii de rând. Stăpânirile au crescut, stăpânirile au dat înapoi, popoare întregi au căzut în robie ori au fost nimicite – și se pare că nimănui nu i-a dat prin cap că ar fi ceva rău în asta. Cum învățaților tradiționali le-a lipsit dorința de a cunoaște costul uman al extravaganțelor istorice, cel care ar fi vrut să afle mai multe despre aceste lucruri n-avea unde să caute răspunsurile la întrebări elementare – bunăoară, dacă secolul XX a fost cu adevărat cel mai violent din istorie ori dacă ceea ce a ucis cei mai mulți oameni a fost religia, naționalismul, anarhia, comunismul sau monarhia.

În ultimul deceniu însă, atât istoricii, cât și nespecialiștii au apelat la site-ul tot mai cuprinzător al unui ins care se cheamă Matthew White și care se autodefinește ca atrocitolog, necrometrician și măsurător de hemocataclisme^a. White este un reprezentant al nobilei și subevaluatei profesii de bibliotecar și a pus cap la cap estimările cele mai cuprinzătoare, dezinteresate și nuanțate din punct de vedere statistic ale numărului de morți din marile catastrofe ale istoriei. Acum, în Marea carte a inumanității, White îmbină informațiile numerice cu iscusința de povestitor, prezentând o nouă istorie a civilizației, o istorie ai cărei protagoniști nu sunt marii împărați, ci victimele lor fără nume – milioane și milioane și milioane...

a. *Atrocitology* („atrocitologie“), *necrometrics*, *necrometry* („necrometrie“), *hemoclysm* („hemocataclism“) sunt termeni creați ad hoc de Matthew White, cu elemente grecești de compunere savantă, pentru a sugera, într-o cheie tragicomică, pluralitatea de registre ale fenomenului „lipsei de omenie a omului față de om“ (n.red.).

White scrie pe un ton sprintar și cu un umor negru ce contrastează cu scopul moral auster. Sarcasmul său vizează prostia și neomenia marilor conducători din istorie, necunoașterea bazelor matematice ale statisticilor și necunoașterea istoriei de care dau dovadă unii ideologi și propagandiști, precum și indiferența istoriei tradiționale față de amploarea suferinței omenеști din spatele marilor evenimente.

Steven Pinker

Introducere

Nimănui nu-i plac statisticile cum îmi plac mie. Literalmente. N-am izbutit niciodată să dau de cineva care să aibă chef să mă asculte depășind statistici.

De fapt, există o excepție. Timp de câțiva ani, m-am ocupat de „Historical Atlas of the Twentieth Century“, un site de istorie pe care am postat, printre altele, analize statistice cu privire la evoluția alfabetizării, populațiile urbane, pierderile omenești din războaie, forța de muncă din industrie, densitatea populației și mortalitatea neonatală. Dintre acestea, ceea ce au oamenii chef să ia la puricat este numărul de morți.

Doamne, și ce chef de puricat au!

Din clipa în care am postat niște liste preliminare cu cele mai mari douăzeci și cinci de orașe de la 1900, primele douăzeci dintre cele mai sângeroase războaie și primele o sută dintre cele mai importante opere de artă ale secolului XX, am fost potopit de e-mailuri în care eram întrebat de unde am luat statisticile despre pierderile umane din războaie. Și de ce nu apare pe listă și cutare grozăvie? Și care țară a ucis cei mai mulți oameni? Care ideologie? Și cine naiba mă cred de-i acuz pe turci că au făcut cutare lucru?

După mulți ani petrecuți așa, site-ul meu a devenit principalul centru de schimb de informații privind bilanțurile de morți, așa încât puteți să mă credeți când spun că am asistat la toate dezbaterile pe acest subiect. Să lămurim ceva de la bun început. Tot ceea ce urmează să citiți este în dezbateri. N-are rost să încarc textul la fiecare pas cu formule de genul „se presupune“, „probabil“ sau „conform unor surse“, chiar dacă s-ar impune asta. Și nici n-o să vă bat la cap cu toate versiunile propuse pentru acele evenimente.

Nu există în istorie vreo atrocitate în privința căreia să fie de acord toți oamenii de pe Pământ. Cineva, undeva, o să nege că s-a petrecut, iar altcineva, altundeva, o să susțină că s-a petrecut. De pildă, eu sunt convins că Holocaustul a avut loc, însă nu și „uciderea pruncilor“ din vremea lui Irod. Sunt ușor de găsit oameni care să mă contrazică în ambele privințe.

Atrocitologia este în miezul disputelor istorice majore. Oamenii nu se contrazică în privința istoriei convenabile. Se contrazică în privința cui l-a omorât pe bunicul cui. Încearcă să tragă învățăminte din trecut și își dau cu părerea care e cel mai hitlerist politician care se arată la orizont. În cazul unui subiect deosebit de controversat, doi istorici aflați la cei doi poli ai politicii pot să acopere aceeași materie, și totuși să pară că discută despre două planete cu totul diferite. Uneori, na-rațiunile nu se suprapun deloc și e aproape imposibil să le aduci la un numitor comun. Tot ce pot să spun este că am încercat să urmez consensul oamenilor de știință, iar atunci când sprijin punctul de vedere al unei minorități o să vă semnalez acest lucru.

Majoritatea celor care ar scrie o carte despre cele mai mari atrocități din istorie ar descrie „primele o sută dintre cele mai rele lucruri pe care mi le pot aminti acum“. Ar include evenimente și personaje precum Holocaustul, sclavia, 11 septembrie, masacrul de la Wounded Knee^a, Jeffrey Dahmer^b, Hiroshima, Jack Spintecătorul, războiul din Irak, asasinarea lui Kennedy, atacul lui Pickett^c și așa mai departe. De regulă însă, conceperea unei astfel de liste va reflecta înclinația autorului, nu un echilibru istoric corect. O asemenea listă dă impresia că aproape toate lucrurile rele din istorie ori au fost săvârșite de americani, ori au fost suferite de americani destul de recent, ceea ce lasă să se înțeleagă că americanii sunt, în mod intrinsec, mai importanți decât oricine altcineva.

Alte liste ar putea să dea impresia că tot ce a fost rău își are rădăcinile într-o cauză (de pildă, resurse, rasism, religie), o cultură (comuniștii, Occidentul, musulmanii) sau o metodă (război, exploatare, impozite). Cei mai mulți oameni află despre atrocități în mod întâmplător – dintr-un documentar TV, câteva filme, un site politic, o broșură turistică și de la tipul ăla furios de la bar – și apoi încep să judece lumea pe baza acestor exemple. Eu sper să ofer o gamă de cazuri mai

a. Cf. p. 238 (n.red.).

b. Criminal în serie american (n.t.).

c. Asalt al infanteriei confederate, sub comanda generalului George Pickett, în Războiul de Secesiune (n.t.).

largă și mai echilibrată, care să vă fie de folos când discutați despre istorie.

Ca să nu nedreptățesc nici o tabără, am ales cu grijă o sută de evenimente care se detașează în privința victimelor făcute de oameni printre semenii lor, indiferent de cine a fost implicat sau de motivul pentru care a făcut-o. Pentru a pune în evidență baza statistică a acestei liste, am rezervat evenimentelor respective un spațiu proporțional cu gravitatea lor. Câteva milioane de victime ocupă mai multe pagini, în vreme ce câteva sute de mii ocupă câteva paragrafe. *Cel mai nimicitor eveniment are parte de cel mai lung capitol.*

Una dintre modalitățile obișnuite de a distorsiona datele istorice e să stabilești din capul locului că anumite masacre sunt mai grave decât altele, așa încât numai ele merită să fie luate în calcul. Gazarea minorităților etnice este mai gravă decât bombardarea orașelor, care este la fel de gravă ca împușcarea prizonierilor de război, care este mai gravă decât mitralierea trupelor inamice, care este mai puțin gravă decât jefuirea băștinașilor din colonii, ceea ce înseamnă că sunt luate în calcul masacrele și foametea, nu și raidurile aeriene sau bătăliile. Sau poate că e invers. În orice caz, filozofia mea este că n-aș vrea să mor în nici unul dintre aceste feluri, așa încât iau în calcul toate masacrele, indiferent cum și cui i s-au întâmplat.

Poate vă întrebați cum aș putea să știu numărul celor care au pierit în urma unei atrocități. În definitiv, războaiele sunt dezordonate și confuze, și e ușor ca oamenii să dispară fără urmă. Participanții pot să mintă, ca să pară bravi, nobili ori tragici. Reporterii și istoricii pot să fie părtinitori sau creduli.

Cele mai bune soluții la aceste probleme variază de la caz la caz, însă, pe scurt, răspunsul este: „banii“. Chiar dacă un general n-are chef să spună ziarelor câți oameni a pierdut într-o ofensivă ratată, tot trebuie să le spună contabililor să taie 4 000 de oameni de pe statul de plată. Chiar dacă un dictator încearcă să ascundă numărul de civili care au murit într-o strămutare masivă, ministrul lui de finanțe tot va nota dispariția a 100 000 de plătitori de taxe. Un ofițer vama din port va percepe taxele pe fiecare nouă încărcătură de sclavi, iar cineva trebuie să plătească pentru a căra leșurile după fiecare masacu. Numărătorile capetelor (și, prin extensie, ale trupurilor) nu sunt doar un exercițiu academic; au fost, timp de veacuri, de mare însemnătate pentru finanțele cârmuirilor.

Evident, cifrele prezentate aici au o marjă de eroare semnificativă, dar o listă cu cele mai mari o sută de numărători de cadavre din istorie nu se bazează doar pe presupuneri. În primul rând, marile evenimente

lasă urme mari. Chiar dacă nimeni nu va ști vreodată cu precizie câți incași sau romani au murit la prăbușirea civilizațiilor lor, istoriile descriu marile bătălii și masacre, iar săpăturile arheologice sugerează un declin masiv al populației. Aceste evenimente au ucis o mulțime de oameni, chiar dacă acea „mulțime“ nu poate fi definită cu precizie.

În partea de sus a listei, un milion mai mult ori mai puțin mută evenimentul cu una-două trepte mai sus sau mai jos. Unii nu vor fi de acord cu estimarea mea că Stalin a ucis 20 de milioane de oameni, dar, chiar dacă pretindeți (cum fac unii) că a ucis 50 de milioane, asta l-ar deplasa de la numărul 6 la numărul 2. Pe de altă parte, dacă i se ia apărarea lui Stalin, afirmându-se (cum fac alții) că a ucis numai 3 milioane, asta l-ar coborî doar la numărul 29, așa încât, pentru ceea ce vreau eu să arăt, nu prea contează stabilirea cifrei exacte. Oricum, Stalin va fi pe lista mea.

În același timp, unele evenimente nu vor ajunge la pragul de jos, indiferent cât ne-am ciorovăi în privința cifrelor exacte. E greu să aflăm de la Castro numărul exact de oameni uciși sub regimul său în Cuba, dar nimeni n-a sugerat vreodată că a omorât sutele de mii necesare ca să ocupe un loc pe lista mea. Multe personaje fioroase – ca François „Papa Doc“ Duvalier, Vlad Țepeș, Caligula și Augusto Pinochet – nici măcar nu se apropie de aceste cifre, asemenea multor conflicte bine-cunoscute, precum războaiele arabo-israeliene și războiul burilor.

Unii ar îndeplini sarcina asta cu mai multă pricepere decât mine. Ar putea să găsească celui mai mare masacru din lume o cauză cu rădăcini îndepărtate și să declare că *acela* este cel mai cumplit lucru pe care l-au făcut oamenii de-a lungul istoriei. Ar putea să dea vina pe oamenii influenți pentru toate relele săvârșite de adepții lor. Ar da vina pe Isus pentru cruciade, pe Darwin pentru Holocaust, pe Marx pentru Gulag și pe Marco Polo pentru nimicirea aztecilor.

Din nefericire, acest tip de abordare ignoră natura cauzalității istorice. Da, putem lua un eveniment (de pildă, atacurile teroriste din 11 septembrie 2001) și să urmărim lanțul cauzelor și efectelor, ca să arătăm că este rezultatul firesc al – să zicem – răsturnării de la putere, în 1953, a prim-ministrului Iranului, dar putem la fel de bine să legăm același eveniment de Primul Război Mondial, de frații Wright, D.B. Cooper, Muhammad ibn Abd al-Wahhab, Henry Ford, cucerirea de către ruși a Turkestanului, Levittown^a, întemeierea Universității Yale, Elisha

a. Suburbii mari, construite după cel de-al Doilea Război Mondial lângă New York, în Pennsylvania etc. pentru veterani și familiile lor, de către firma Levitt & Sons (n.t.).

Otis, Holocaust și inaugurarea Canalului Erie. Atâtea fire ale cauzalității duc la orice eveniment, încât, de obicei, putem găsi o cale de a lega între ele oricare două lucruri pe care dorim să le asociem.

Există oare – în afară de fascinația morbidă – vreun motiv pentru care am vrea să știm care sunt primele o sută dintre cele mai mari masacre din istorie? Îmi vin în minte patru motive.

În primul rând, lucrurile care li se întâmplă multor oameni sunt, de obicei, mai importante decât cele care li se întâmplă doar câtorva. Dacă eu zac în pat cu gripă, nu-i pasă nimănui, dar, dacă o jumătate din oraș are gripă, e o situație de urgență medicală. Dacă-mi pierd slujba, e ghinionul meu; dacă mii de oameni își pierd slujba, economia se prăbușește. Câteva omoruri pe săptămână sunt un lucru obișnuit într-un oraș mare; douăzeci de omoruri pe zi înseamnă război civil.

În al doilea rând, orice ai face cuiva, consecințele pentru acea persoană nu vor fi la fel de mari ca atunci când o ucizi. Asta o afectează mai mult decât dacă o instruiеști, o jefuiești, o vindecă, o angajezi, te căsătorești cu ea sau o arunci în închisoare – pentru simplul motiv că moartea este modificarea cu adevărat deplină și ireversibilă pe care o putem pricinui. Un ucigaș poate să anuleze cu ușurință munca unui profesor sau medic, dar nici un profesor sau medic nu poate să anuleze lucrul săvârșit de un ucigaș.*

Prin urmare, până la proba contrarie, masacrele alese de mine au avut un impact maxim asupra unui număr enorm de oameni. Fără prea multă discuție, pot să etichetez aceste evenimente drept unele dintre cele mai importante din istorie.

Putem fi tentați să respingem impactul acestor evenimente ca fiind unul exclusiv negativ, dar aceasta e o distincție artificială. Distrugerea și creația sunt îngemănate. Căderea Imperiului Roman a deschis drumul Europei medievale. Cel de-al Doilea Război Mondial a creat Războiul Rece și regimurile democratice din Germania, Italia și Japonia. Războaiele napoleoniene au inspirat opere de Tolstoi, Ceaikovski și Goya. Nu spun că, din punct de vedere moral, *Uvertura 1812* a meritat cele o jumătate de milion de vieți pierdute în campania din Rusia. Însă, dacă lăsăm faptele istorice să vorbească, trebuie să admitem că fără

* William Shakespeare, *Julius Caesar*, actul 3, scena II: „*The evil that men do lives after them; The good is oft interred with their bones*“. [„Ce face rău un om trăiește încă / Și după moartea lui. Adesea însă / Se-ngroapă binele cu el“, trad. rom. de Tudor Vianu, în William Shakespeare, *Opere*, vol. 2, ESPLA, București, 1955, p. 336 – n.t.]

slavie n-ar fi fost jazz, gospel sau rock-and-roll și că pruncii care au venit pe lume în explozia postbelică a natalității din anii 1946–1964 își datorează existența celui de-al Doilea Război Mondial.

Al treilea motiv se referă la faptul că uităm uneori impactul evenimentelor istorice asupra omului. Da, aceste lucruri s-au petrecut demult, și până acum toți acei oameni ar fi fost morți oricum, dar vine un moment în care trebuie să înțelegem că ciocnirea dintre culturi a făcut mai mult decât să amestece felurile de mâncare, vocabularele și stilurile arhitecturale. A pricinuit și multă suferință personală.

Cel de-al patrulea motiv, și cu siguranță cel mai practic, de a număra morții ține de evaluarea riscurilor și soluționarea problemelor. Dacă studiem istoria pentru a nu mai repeta greșelile din trecut, trebuie să știm care au fost acele greșeli, iar aici se includ *toate* greșelile, nu doar cele care sprijină ideile preferate de o tabără sau alta. Problema violenței umane e ușor de rezolvat dacă ne concentrăm doar pe cele șapte masacre care ne susțin punctul de vedere, însă o listă cu o sută de atrocități pune mai multe probleme. Orice teorie cuprinzătoare despre violența umană trebuie să explice cele mai multe dintre masacrele de pe această listă, altminteri ea ar trebui revizuită. De fapt, data viitoare când o persoană va afirma că înțelege cauza violenței umane sau cunoaște soluția ei, veți putea deschide la nimereală această carte și probabil că veți găsi numai decât un eveniment care nu este explicat de teoria respectivă.

În ciuda scepticismului meu în privința vreunui fir comun care să străbată toate cele o sută de atrocități, am găsit câteva tendințe interesante. Îngăduiți-mi să vă împărtășesc cele mai importante trei lecții pe care le-am învățat lucrând la această listă:

1. Haosul este mai ucigător decât tirania. Numărul masacrelor care au rezultat din prăbușirea autorității a fost mai mare decât cel al masacrelor care au decurs din exercitarea autorității. Dictatorii de teapa lui Idi Amin și Saddam Hussein, care și-au folosit puterea absolută pentru a ucide sute de mii de oameni, atârnă mai puțin în balanță decât revolte cum sunt Timpurile Tulburi, războiul civil chinez și Revoluția Mexicană^a, care au avut efecte și

a. În general, confruntările armate care au un nume unic (de pildă, Războiul de Șapte Ani) s-au scris cu inițiale majuscule. Cu toate acestea, războaiele care enunță din nume națiunile beligerante au fost redată cu inițiale minuscule, indiferent dacă denumirea trimite în mod neechivoc la un conflict anume (războiul hispano-american) ori războiul este doar una dintr-o serie de confruntări între adversari

mai devastatoare, întrucât nimeni n-a exercitat destul control pentru a împiedica moartea a milioane de oameni.

2. Lumea e foarte dezorganizată. Structurile puterii tind să fie informale și temporare, și multe dintre marile nume din această carte (de exemplu, Stalin, Cromwell, Timur, Caesar) au exercitat autoritatea supremă fără să aibă o funcție clar reglementată în cadrul cârmuirii. Majoritatea războaielor nu încep clar, cu declarații și mobilizări, și nu se sfârșesc cu capitulări și tratate. De-seori, ele se dezvoltă treptat ca urmare a escaladării violențelor, se potolesc când toată lumea e prea obosită ca să continue și sunt urmate de replici imprevizibile. Soldații și popoarele nu pregetă să treacă în cealaltă tabără în toiul războiului, uneori chiar în timpul bătăliilor. Cele mai multe națiuni nu sunt atât de bine conturate pe cât ne-am aștepta. De fapt, despre unele națiuni aflate în război (eu le zic „state cuantice“) nu se poate spune că există de-a binelea și nici că sunt cu totul inexistente; mai degrabă, lăncezesc până când cineva câștigă războiul și le hotărâște soarta, care este aplicată retroactiv versiunilor anterioare ale națiunii.
3. Războaieleucid mai mulți civili decât soldați. De fapt, armata este, de obicei, locul cel mai sigur în timpul unui război. Soldații sunt protejați de mii de oameni înarmați și beneficiază de cele mai bune alimente și îngrijiri medicale. Civili, pe de altă parte, chiar dacă nu sunt masacrați sistematic, sunt de obicei jefuiți, izgoniți sau lăsați să moară de foame; cu toate acestea, povestea lor rămâne în general nespusă. Cele mai multe istorii militare trec cu ușurință peste suferința enormă a civililor obișnuiți, neînarmați, prinși la mijloc, deși ei alcătuiesc marea masă care resimte zi de zi consecințele războiului.*

(războiul ruso-turc). La fel s-a procedat și în cazul numelor de războaie care enunță într-o formă mai elaborată natura sau miza conflictului (războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei) ori în cazul confruntărilor care nu au o denumire încetățenită la noi (războiul din Biafra) (n.red.).

* De exemplu, surse de informare populare precum *The World Almanac* și Wikipedia înșiră meticolos numărul de infanteriști, marinari și pușcași marini americani uciși în fiecare dintre războaiele Americii, ignorând nenumărații civili omorâți, printre care se aflau marinari care făceau negoț, pasageri, refugiați, sclavi fugiți și, desigur, indieni și coloniști de la frontiere.

Apariția omorului în masă

De unde să începem? Oameni s-au omorât între ei încă de când au coborât din copaci, și nu m-aș mira să găsesc și leșuri cocoțate pe crengi. Pe unele dintre cele mai vechi oase omenești se văd fracturi ce trebuie să fi fost cauzate de arme. Unele dintre cele mai vechi inscripții se mândresc cu măcelărirea câtorva mii de dușmani. Cele mai vechi cărți sfinte consemnează bătălii în care adoratorii unei divinități mânioase le dau în cap adepților altor divinități mânioase. Totuși, micile triburi și sate prinse în aceste războaie străvechi nu aveau populații suficient de mari ca să permită masacre la o scară comparabilă cu cele din zilele noastre. A fost nevoie de multe veacuri de istorie omenească până ce oamenii să poată fi adunați în popoare destul de mari ca să fie uciși cu sutele de mii, astfel că primele dintre cele mai mari o sută de masacre din istorie nu s-au produs decât atunci când perșii și-au făurit un imperiu care s-a întins peste lumea cunoscută.

MAREA CARTE A INUMANITĂȚII

Al doilea război medic

Numărul de morți: 300 000¹

Locul în clasament: 96

Tipul: ciocnire între culturi

Conflictul, în linii mari: perși vs. greci

Perioada: 480–479 î.Hr.

Locul: Grecia

Principalele state participante: Imperiul Persan, Atena, Sparta

Cine poartă de obicei cea mai mare vină: Xerxes

Precedent: primul război medic

Când Imperiul Persan – un imperiu terestru prin excelență, care cucerise toate popoarele la care a putut ajunge, din Pakistan până în Egipt – s-a ciocnit de navigatorii greci, perșii au pus mâna pe câteva colonii grecești aflate pe coasta ioniană a Asiei Mici (azi, Turcia). Au trecut mulți ani de supunere fără tulburări, dar apoi conducătorul grec al orașului ionian Milet a fost cuprins de ambiție. A ieșit de sub cărmuirea persană și a cerut ajutor de la orașele grecești de peste mare – mai întâi de la Sparta (care a refuzat), apoi de la Atena (care a acceptat). O armată compusă din ionieni și atenieni a înaintat pe uscat și a atacat Sardis, capitala persană a provinciei, pe care a ocupat-o pentru scurt timp și a incendiat-o dintr-un accident. În aproximativ doi ani însă, revolta a fost înăbușită, iar atenienii s-au înapoiat repede acasă, unde au stat cuminți, sperând că perșii nu i-au băgat în seamă.

Însă Darius, regele Persiei, nu ajunsese acolo unde era lăsând insulele să treacă nepedepsite; el l-a pus pe un slujitor să-i aducă aminte în fiecare zi de atenieni. Darius s-a hotărât să cucerească statele grecești independente de pe continentul european, care provocau dezordine printre supușii săi greci; însă primul atac direct peste mare a eșuat. În bătălia de la Maraton, atenienii i-au bătut oștirea de i-au mers fulgii și au alungat-o.

Al doilea război medic

După zece ani, un nou rege, Xerxes, a recrutat țărani din întregul imperiu, alcătuiind cea mai mare oștire văzută vreodată*, prea mare ca să se deplaseze pe nave. Au luat-o pe uscat spre nord, prin Balcani, și apoi au cotit spre sud, către Grecia, trecând de toate obstacolele, și cele făcute de mâna omului, și cele naturale. Au trecut strâmtoarea Dardanele pe un pod plutitor, făcut din bărci; după aceea, inginerii persani au săpat un canal de-a curmezișul primejdieoasei peninsule Akti, unde se află muntele Athos.

Când s-au pomenit cu perșii peste ei, grecii au înjghebat o oștire din 4900 de oameni, sub conducere spartană, care a încercat să înceținească înaintarea persană la Termopile, o trecătoare din munți, în vreme ce flota grecească a oprit o manevră amfibie vicleană prin strâmtoarea Artemisia, aflată în apropiere. Falanga grecească – formațiunea tradițională de luptă a grecilor, în care oșteni bine înarmați alcătuiiau un zid uman de scuturi și sulite – a rezistat cu ușurință atacurilor repetate ale perșilor. Dar, după câteva zile de lupte grele, perșii au găsit un alt loc de trecere, ocolind Termopile, astfel încât i-au atacat din flanc și i-au măcelărit pe ultimii apărători care le stăteau în cale. Oștirea persană a pătruns în inima Greciei și a cucerit Atena, din care locuitorii fugiseră în insulele din apropiere.

Când totul părea pierdut, flota ateniană s-a întâlnit cu corăbiile de război persane în canalul îngust dintre insula Salamina și continent. În vârtejul confuz de corăbii care se repezeau, izbeau și spintecau, perșii au pierdut peste două sute de corăbii și 40000 de marinari. Acum, că grecii controlau marea, uriașa și fămânda oștire persană era lipsită de aprovizionare.

Xerxes s-a întors în Persia cu o parte a armatelor sale, lăsând o oștire mai mică în urmă, care trebuia să se descurce cu hrana cum putea și să ducă la bun sfârșit cucerirea. Această oștire a iernat în nordul Greciei, iar în primăvară a pornit spre sud și a recucerit Atena. În urma eforturilor diplomatice frenetice ale atenienilor, care fugiseră de dușman, orașele-stat grecești au acceptat, în sfârșit, să-și reunească oștirile. Cele două forțe s-au întâlnit la Plataea, unde falanga grecească i-a înfrânt pe perși. Supraviețuitorii au început lunga și dificila retragere spre Persia, pierzând pe drum mii de oșteni. Între

* Nimeni nu știe numărul. Herodot a spus că erau 2640000 de oșteni și marinari, dintre care 1700000 de pedestrași, dar nimeni nu se încrede în aceste cifre.

timp, flota ateniană a traversat iute Marea Egee și a nimicit corăbiile persane care mai rămăseseră, printr-un atac asupra taberei navale de la Mycale, în Ionia.²

Urmări

Aproape orice listă cu bătăliile decisive sau cu punctele de cotitură din istorie începe cu câteva informații despre războaiele medice, așa că s-ar putea să știți deja că victoria grecilor a salvat civilizația occidentală și conceptul de libertate individuală de hoardele răsăritene fără chip, care sunt tipii cei răi din istoriile victoriene și din filmele actuale.

Pe de altă parte, să nu ne lăsăm duși de val. Dacă perșii i-ar fi cucerit pe greci, asta n-ar fi însemnat sfârșitul lumii. Conform standardelor acelei vremi, perșii erau cuceritori destul de cumsecade. De pildă, au fost unul dintre puținele popoare din istorie care s-au purtat frumos cu evreii. Le-au permis evreilor să se întoarcă în Palestina și să-și reconstruiască Templul, în loc să-i masacreze ori să-i deporteze, cum au făcut asirienii, babilonienii, romanii, spaniolii, cazacii, rușii și germanii în diferite momente ale istoriei. Chiar și dacă perșii ar fi învins la Salamina, ar mai fi rămas greci liberi în Sicilia, Italia și la Marsilia. Mai târziu, civilizația greacă avea să se dovedească destul de viguroasă ca să supraviețuiască unei jumătăți de mileniu de dominație romană și, în cele din urmă, s-o uzurpe. Nu avem nici un motiv să presupunem că grecii n-ar fi putut trece cu bine peste câteva generații de dominare persană.